

Čas vánoční – čas betlémů

Ve vánoční době si připomínáme mnoho minulých zvyků a příběhů. Mezi mnohými je i stavění betlémů, dobu před dvěma tisíci lety. Připomeňte si i dnes – v čase vánočním – tuto dávnou tradici...

První betlém vůbec prý postavil v roce 1223 v Italské Umbrii mnich František z Assisi. Ten ztvárnil jesličky s Ježíškem, oslíkem a volem v jeskyni Greccio. Předlohou mu byla zpráva dvou apoštolů sv. Matouše a zejména sv. Lukáše ve které se píše: „...V těch dnech se stalo, že Caesar Augustus vydal výnos nařizující sčítání lidu celého obydleného světa. Toto první sčítání se konalo když Quirinius spravoval Syrii. A všichni se šli dát zapsat do svého příslušného města. Josef se vydal z Galilee, z města Nazareta do Judska do Davidova města, které se jmenuje Betlém...spolu s Marií, která byla s ním zasnoubena a byla těhotná... A když se naplnily dny... porodila svého prvorozeného syna, zavinula ho do plének a uložila do jeslí, protože nikde nenalezli dost místa...“

V té krajině byli pastýři a za nočních hlídek střežili svá stáda. Tu se jich zmocnila veliká bázeň, když anděl stanul vedle nich a řekl: „*Nebojte se, neboť vám zvěstuji velikou radost. Dnes se vám narodil Spasitel – je to Kristus Pán...*“ A k andělovi se připojily zástupy, které chválili Boha a říkaly: „*Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj lidem v nichž On má zalíbení.*“

Ovšem skutečnou vánoční tradicí se jesličky s betlémem staly až v 16. století, kdy se začaly stavět v kostelích i v měšťanských domech. Byly stále oblíbenější a v polovině 18. století se již objevují i v domácnostech. V Českých zemích byla jejich obliba veliká, zejména i v nejchudších rodinách. K jejich výrobě se užíval vosk, dřevo, látka, těsto, papír i další materiály. V období vánoc můžeme obdivovat krásu betlémů na celé řadě míst. Snad největší v Třebechovicích, ale i v dalších místech našeho Kraje Vysočina.

I v naší **zhořské farnosti** má betlémařská tradice svoji historii. O nejstarším betlému, který se staví dodnes ve vánoční době ve farním kostele sv. Markéty u bočního oltáře sv. Josefa nyní podrobněji...:

Zhořský kostel na počátku 20. století pravděpodobně neměl žádný betlém. Jediná písemná informace o jeho pořízení je zapsána ve farní kronice bývalým farářem P. Cyriakem Novotným a byla prvním podkladem pro napsání tohoto článku. Zní následovně: „*Rok 1911- do kostela byl pořízen betlém. Figurky vyřezal z lipového dřeva dle nákresu malíře Mikuláše Alše samouk Alois Boudný z Brtnice za 382 Korun. O vánočním čase je každý rok instalován v kostele u bočního oltáře sv. Josefa. Podstavec zhotovil řezbář Karel Vítek ze Zhoře.*“

Iniciátorem zhotovení tohoto betlému byl tedy P. Cyriak Novotný, narozený roku 1869 ve Vladislavi u Třebíče. Gymnaziální studia vykonal v Třebíči, kde se jistě seznámil blíže s rodinou Boudných. Studia teologická v Brně, kde byl v roce 1893 vysvěcen na kněze. Jako administrátor prošel mnoho farností a od 1. prosince 1908 instalován jako farář do Zhoře. Zde zemřel po krátké nemoci 27. ledna 1922. Pochován je na místním hřbitově.

A nyní něco o třech generacích brtnických řezbářů Boudných:

Děda v kronice jmenovaného Aloise jménem **Vavřinec** se narodil 27. září 1809 v Radotíně čp. 16 svobodné matce Marii. Když dospěl, narukoval na vojnu. Po skončení vojenské služby se oženil v Brtnici 4. srpna 1846 se svobodnou matkou Františkou Bednářovou narozenou 26. března v Ořechově čp. 15. V té době již měla Františka desetiletého syna Jana, narozeného 28. prosince 1835 v Brtnici čp. 190 a osmiletou dceru Marii. Vavřinec si Jana i Marii osvojil a dal jim své příjmení. Do knihy narozených se vlastnoručně podepsal, takže uměl trochu psát. Osvojenému synovi Janovi předal své řezbářské zkušenosti a tak vlastně předurčil jeho celoživotní povolání – řezbářství. Vavřinec je v matrikách psán jako vysloužilý voják pěšího pluku k. k. Erich Hanz Ludvik č. 8

a také jako řezbář – sochař. Zemřel 25. června 1879 v Brtnici čp. 294, jeho manželka Františka o rok později ve věku 72 roků.

Osvojený syn **Jan** měl pro vyřezávání určitě talent, který po celý život rozvíjel a v řezbářství se stále zdokonaloval, až se z něho stal velice úspěšný, pečlivý a zručný venkovský umělec. Jan vyřezával pro šlechtický rod pánů z Collalto et San Salvatore, který Brtnici získal po bitvě na Bílé Hoře 4. dubna roku 1623. Collaltové hodně stavěli a opravovali kostely (ve Zhoři roku 1765), takže pro řezbáře bylo jistě práce dost. Jan vyřezával sochy svatých, kříže pro domácnost a na rakve, dětem hračky, krásně zpracované figurky do betlémů pro kostely i domácnosti a loutková divadla. 10. června 1862 se oženil s Marií, dcerou brtnického obuvníka Josefa Fili. V manželství se jim narodilo šest dětí, jedna dcera a pět synů. Jan zemřel 18. února 1905 v 69. letech v Brtnici čp. 55. Dva jeho synové **Alois a František** zdědili po otci řezbářský talent. František byl v Brtnici cestářem, ale když bylo třeba, tak při větších zakázkách asi otci s vyřezáváním pomáhal, avšak samostatně se řezbářství nejspíš nevěnoval.

Avšak Janův nejstarší syn **Alois** se stal třetím, velice úspěšným řezbářem rodu **Boudných**. Je autorem kostelního zhořského betlému. Z počátku prý se této zálibě věnoval jen příležitostně. V brtnickém velkostatku Collaltů byl zaměstnán jako kočí s volským povozem, někdy také je uváděn jako obecní pastýř. V zimních měsících, když nebylo na polích mnoho práce, tak obstaral ustájená zvířata a dal se do vyřezávání. Byla to asi jeho velká radost a příležitost k odpoutání se od všedních starostí a ponoření se do atmosféry blížících se vánoc.

Používal prý jen lacinou, ale ostrou kudličku a dvě úzká dlátka udělaná z drátů ze starého deštníku. Získal tak velkou řezbářskou zručnost, že i menší figurku vyřezal příchozímu na počkání

Později se vydává na zkušenou do vyhlášených betlemářských center rakouských Tyrol a Štýrska. Po návratu domů nestačil vyřizovat zakázky. Jeho první větší prací byl betlém pro třebečského továrníka Zinkajzla. Za 150 figurek prý dostal 300 zlatých a od té doby vyřezal mimo jiné zakázky dalších 60 betlémů plných figurek pro kostely i soukromníky.

I ve Zhoři zanechal – kromě betlému - svoji řezbářskou stopu. Dle dřívějších pověstí starších obyvatel bydlel prý asi týden na faře. I zde pro zájemce farních obcí vyřezával dle požadavků různé figury nejen lidí ale i domácích zvířat. To mohu potvrdit i já, neboť na rodném domku čp. 34 ve výklenku štítové zdi byla umístěna dřevěná asi třiceti centimetrová soška sedící Panny Marie. Na klíně držela Ježíška. Při demolici tohoto domku jsem tuto památku ošetřil a uložil na půdu nové stavby čp. 112 s písemnou zprávou pro příští generace. Ve vlastním domě čp. 56 kde nyní bydlím, jsem rovněž před časem našel za pozdním trámem dřevěnou sochu mnicha znázorňující sv. Františka z Assisi – zakladatele betlémské tradice. Stojí na podstavci o rozměrech 24 x 13 cm s celkovou výškou 70 cm. V levé ruce drží knihu na které sedí Ježíšek, v pravé palmu – znak vítězství.

Na požadavek tehdejšího správce zhořské školy a učitele Theodora Malce prý v roce 1911 tuto figuru vyřezal. Zůstala na půdě, která mi vydala kromě jiných artefaktů (pečetidlo z r. 1668, zápisky z legií aj.) i tuto vzácnou památku, když jsem tento rodinný dům čp. 56 od dědiců Malcových v roce 1973 koupil.

I přes velké úsilí obou řezbářů byl jejich život naplněn každodenní snahou o udržení holé existence. Alois se v Brtnici 18. září 1893 oženil s o jedenáct roků starší Kateřinou, vdovou po zemřelém Josefu Křížíkovi, který byl muzikantem v Kněžicích. Manželka Kateřina narozená 18. listopadu 1855 byla dcerou Jana Šindeláře, hostinského v Brtničce čp. 30. V den svatby si osvojil jejího syna narozeného 39 dní před jejich svatbou 10. srpna 1893 ve Vízce čp. 103. Při zápisu v matrice Alois místo podpisu udělal křížek, asi že neuměl psát. Byl zde zapsán jako řezbář v Brtnici čp. 23 a jako záložník k. k. pěšího pluku barona Waldstattenu č. 81. Posledním bytem v Brtnici byl podnájem ve sklepním bytě obchodníka Heresa čp. 384. Alois prý neměl obchodního ducha a tak se prodeje jeho výrobků ujala jeho manželka Kateřina. Na jarmarky prý nosila na prodej plnou nůši a také plnou zástěru vyřezaných figurek a křížů. Když však brzy po svatbě 17. června 1902 zemřela na tuberkulózu, odstěhoval se Alois do Dřevěných Mlýnů u Jihlavy (pod Hlavním vlakovým nádražím). Zde ještě vyřezal pro jihlavské muzeum několik betlémových figurek. Na Znojemskou ulici čp. 15 v Jihlavě se přestěhoval 4. března 1935, ale o měsíc později 8. dubna umírá ve věku 69 roků v jihlavské nemocnici...

Když se na betlémské figurky podíváme pozorně, tak rozpoznáme jejich výraz, různé postoje, ladnost chůze, u muzikantů zaujetí pro hudbu, u některých pastýřů vzrušení a u jiných klid, neboť jejich posláním byla starost o stádo ovcí nebo krav a u tří králů jejich důstojnost. Nejsou to jen stojící postavičky. Vyřezával to, co viděl kolem sebe. Babku jak za sebou táhne vzpírající se kozu, domácí

